

Publikacijos

VARNIŲ KNYGYNO 1853 METŲ REKLAMINIS SKELBIMAS

TOMAS PETREIKIS

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: petreikist@gmail.com

XIX amžiaus knygos istorijos šaltiniai gana gausiai pasiekė mūsų dienas. Reikšmingiausi iš jų skelbti atskiriomis publikacijomis, dalis funkcionuoja istoriografijoje, o kiti dar nėra sulaukę didesnio dėmesio. Ne visi istorijos šaltiniai yra vienodai patikimi ir suteikiantys naujų žinių, todėl juos publikuojant reikia taikyti kritinę analizę, vadovautis aktualumo ir naujumo principais. Šie šaltinių atrankos kriterijai yra esminiai svertai, neleidžiantys nutolti nuo dabarties dienų knygotyros mokslo vidinių reikalavimų ir visuomenės keliamų poreikių.

Aušros Navickienės monografija *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje* (2010) kompleksiskai atskleidė 1795–1864 m. lietuviškos knygos įtaką modernėjančiai lietuvių tautai. Monografijoje ryškiai atsispindi vilniškės Józefo Zawadzkiego firmos indėlis į lietuviškos knygos leidybą, gamybą ir platinimą [13]. Pastarąja linkme daug buvo nuveikta 1853 metais Varniuose įsteigus firmos knygyną ir prie jo atidarius komercinę biblioteką. Dar iki

A. Navickienės apie šias įstaigas savo darbuose rašė Vladas Abramavičius [6, 71, 73–1874], Vaclovas Biržiška [7, 67], Vytautas Merkys [12, 188–190], Danutė Petkevičiūtė [15] ir kiti. V. Biržiškai ir V. Merkiui Varnių knygynas buvo svarbus kaip Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus biografinis faktas. Savo ruožtu V. Abramavičius ir D. Petkevičiūtė knygos įstaigą daugiausia nagrinėjo kaip švietėjo Lauryno Ivinskio veiklos sritį. Tad nors Varnių knygyno tyrimai turi tam tikrą istoriografinę brandą, bet kol nėra išsamios publikacijos, žinios apie jį yra dar yra tikslintinos ir gilintinos. Knygyno reikšmė yra suvokta bei įprasminta ir kitomis formomis. 2010 metais Žemaičių vyskupystės muziejaus, buvusios Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijos, pastato sienoje atidengta paminklinė lenta, įamžinanti Varnių knygyną.

Trumpai turime priminti, kad knygynas 1853 metais Varniuose buvo įsteigtas Žemaičių vyskupo M. Valančiaus pastangomis. Iki tol su J. Zawadzkiego firma buvo

palaikomi prekybiniai ryšiai per Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijos rektorių kun. Jeronimą Kiprijoną Račkauskį [15, 45]. Faktinis firmos vadovas Adamas Zawadzkiis vien nauju knygynu provincijoje nesitenkino, todėl savo nuožiūra prie jo įsteigė ir komercinę biblioteką – pirmąją viešą biblioteką regione. Šios dvi įstaigos savo turiniu ir idėjinio lygiu buvo skirtingos. Vyskupo M. Valančiaus pastangomis knygynas specializavosi platinti daugiausia lietuvišką spaudą, o komercinės bibliotekos abonementas, sudarytas vien iš lenkiškų veikalų, turėjo aptarnauti negausią šia kalba skaitančių regiono gyventojų dalį. Knygynui vadovavo vedėjas Karolis Schmiedehausenas, vėliau jį keitė Aleksandras Kobilinskis ir Młnarskis. Jiems talkino minėtieji kun. J. K. Račkauskis ir L. Ivinskis. A. Navickienės duomenimis, knygynas savo veiklos metais išplatino kelis šimtus tūkstančių lietuviškų ir lenkiškų leidinių [13, 251]. Įstaigos darbą nutraukė po sukilimo 1864 metų pradžioje prasidėjusios represijos. Tais pačiais metais buvo įvestas lietuviškos spaudos draudimas lotyniškais rašmenimis, be to, iš Varnių kartu su seminarija ir kapitula į Kauną buvo iškeltas ir vyk. M. Valančius. 1865 metų pradžioje Rusijos valdžia, neaplenkdama ir varniškio, pradėjo revizuoti bei uždarinėti visus Lietuvos knygynus. Varnių pagyvėjimas baigėsi kartu su dramatiškais įvykiais nusinešdamas A. Zawadzkiio ir M. Valančiaus įdėtą triūsą.

Nepaisant A. Navickienės ir kitų autorių istoriografinio įdirbio, iki šiol neturime išsamaus Varnių knygyno istorijos tyrimo. Todėl nauji knygyno istorijos šaltiniai įgauna svarbos rekonstruojant įstaigos indėlį į

krašto knygos kultūrą ir švietimą [13, 251–257]. Atsižvelgdami į tai, publikuojame J. Zawadzkiio firmos 1853 metais smulkiu spaudiniu išleistą reklaminį skelbimą „Juozapo Zawadzkiio firmos iš Vilniaus Varniuose prie Telšių atidaromo knygyno pranešimas“ (lenk. *Uwiedomienie księgarni pod firmą: Józefa Zawadzkiego, z Wilna, otwierającej się Worniach pod Telszami*). Jis lenkų kalba regiono bendruomenei skelbė apie naujos knygos įtaigos Žemaitijoje atidarymą. Tikriausiai skelbimas buvo pirmiausia išsiuntinėtas parapijų klebonams, o vėliau platinamas miestelių aikštėse, prie bažnyčių ir kitose viešose vietose. Dokumentas teikia duomenų apie Varnių knygyno ir komercinės bibliotekos įkūrimo aplinkybes, tikslus, asortimentą ir teikiamas paslaugas. Negana to, šis šaltinių tipas – reklaminiai smulkieji spaudiniai – yra retas to meto knyginkystės informacinės priemonės pavyzdys, todėl pats tekstas ir jo retorika suteikia svarbių žinių apie XIX a. reklamos priemones.

Skelbiamo šaltinio originalas nežinomas, todėl dokumentas publikuojamas iš V. Biržiškos turėtos fotokopijos – sidabro bromido atspaudu. Kopija kartu su likusia profesoriaus surinkta, bet *Lietuviškajai enciklopedijai* (1933–1944) nespėta panaudoti medžiaga saugoma Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 32–239, lap. 82). Tikrasis dokumento dydis ir fotokopijos santykis nežinomas. Manytina, kad jis galėjo būti 1:1, nes gana didelė fotokopija (17 x 24 cm) galėjo atitikti buvusio spaudinio formatą.

Publikacijoje laikomasi kritinio šaltinių skelbimo principų. Pateikiame tekstą originalo kalba – lenkų ir jo vertimą į lietu-

vių kalbą. Lenkiško teksto kalba, sakinių struktūra ir stilius netaisyti. Lietuviškame vertime laužtiniuose skliaustuose atskleisti originale praleisti, bet teksto suvokimui

būtinai žodžiai. Taip pat iš dalies išlaikomas buvęs teksto maketavimas ir atskirų šriftų variacijos. Teksto komentarai pateikiami išnašose.

UWIADOMIENIE KSIĘGARNI

pod firmą:

Józefa Zawadzkiego, z Wilna,

OTWIERAJĄCÉJ SIĘ **WORNIACH** POD **Telszami**.

Dla zadość uczynienia licznym potrzebom literackim czytającej Publiczności Gubernii Kowieńskiej, tudzież światłego Duchowieństwa Dyecezyi Telszewskiej, w bieżącym miesiącu Lipcu otworzoną została pod firmą **Józefa Zawadzkiego**, w miasteczku *Worniach* pod *Telszami*: Księgarnia Ksiąg duchownych i świeckich we wszystkich gałęziach literatury w różnych językach, książek do nabożeństwa w bogatszych i tańszych oprawach, Atlasów, Kart geograficznych, Obrazków religijnych, tudzież *Magazyn Nót Muzycznych* na różne instrumenta, a szczególnie na Fortepian, tak poważniejszych jako i lżejszych utworów: tańców, wyjątków z oper, *potpourris* i t. d. i t. d.

Przy Księgarni urządzoną téż została i **Czytelnia**, tymczasowo z kilkuset dzieł złożona, a następnie w miarę potrzeb miejscowych powiększać się mająca, dla wygody tak mieszkańców *Worn* jako i okolicznych czytelników. Warunki abonamentu przystępne i umiarkowane w osobnych katalogach Czytelni ogłoszone zostaną.

Katalogi Ksiąg i Nót rozdają się bezpłatnie. Ceny są umiarkowane; *Nóty* zwłaszcza muzyczne o 20% taniej się od cen katalogowych sprzedają, biorącym zaś Księgi lub *Nóty* za ilości nieco znaczniejsze, osobne warunki jeszcze i dogodności się udzielają:

Osoby wypisujące pocztą, raczą adressować przez *Telsze* w *Worniach*, a żądając jednorazowie Ksiąg lub Nót na RSr. 8 lub 10, żadnego kosztu ponosić nie będą.

W końcu Księgarnia niżej podpisana, pochlebia sobie, że światłe Duchowieństwo *Żmudzkiej Dyecezyi* i czytająca Publiczność tamtych stron w ogólności, zważając na nieposzlakowaną reputację firmy naszej, która już od półwieku istnienia swego w tym kraju rzetelnością w całym swoim postępowaniu i we wszelkich z Publicznością czytającą stosunkach, potrafiła zasłużyć na życzliwe teje względy, zechcą również względami i zaufaniem zaszczycić i podtrzymać pomieniony zakład w *Worniach*.

Księgarnia pod firmą
Józefa Zawadzkiego.

Wilno, w Lipcu 1853 r.

Pozwolono drukować. Wilno, 24 Lipca 1853 roku. *Cenzor* Paweł Kukolnik.

Józefo Zawadzkiego firmy iš Vilniaus
VARNIUOSE PRIE TELŠIŲ

ATIDAROMO KNYGYNO PRANEŠIMAS

Siekiant patenkinti Kauno gubernijos skaitančiosios visuomenės, taip pat šviesiosios Telšių vyskupystės¹ dvasininkijos literatūrinio būtinumo poreikius, šį liepos mėnesį² *Varnių*

miestelyje³ prie Telšių atidarytas **Józefo Zawadzkiego** firmos *knygynas* su dvasinėmis ir pasaulietiškomis visų sričių ir įvairių kalbų knygomis⁴, su paprastesnio ir prabangesnio įrišimo maldaknygėmis⁵, atla-

¹ Pagal 1847 metų Rusijos ir Vatikano konkordatą Rusijos siūlymu Žemaičių vyskupystei primestas dar ir Telšių vyskupystės vardas. Jis buvo siejamas su Žemaičių vyskupų rezidencijų vietomis Alsėdžiais ir Varniais, kurie priklausė tuometinei Telšių apskrīčiai [12, 200]. Vysk. M. Valančius ir kiti vyskupai bažnytiniuose dokumentuose sąmoningai vartojo konkordate įtvirtintą Telšių arba Žemaičių vyskupystės jungtinį vardą. Rusijos administracija, naikindama istorinį palikimą, pirmenybę teikė Telšių vyskupystei, nors liaudis ją ir toliau vadino senuoju vardu. Ši dviprasmybė, sinonimiškai vartojant Telšių arba Žemaičių vyskupystės vardą, atspindi ir šiame publikuojamame dokumente.

² Į istoriografiją 1853 m. liepos mėnesį kaip Varnių knygyno įkūrimo datą įtraukė V. Biržiška veikale *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai* (1952) [7, 67]. Nors profesorius nebuvo nurodęs šaltinio, liudijančio knygyno įkūrimo datą, bet dabar aišku, kad tai buvo šiame „Knygotyros“ tome publikuojamas 1853 m. Varnių knygyno reklaminiškelbimas. Jį V. Biržiška buvo suradęs, pasidaręs fotokopiją ir išrašus, kuriuos vėliau panaudojo rengdamas M. Valančiaus biografiją. J. Zawadzkiego firma Varnių knygynei pastatą tikriausiai įsigijo tarp 1853 m. sausio ir birželio mėnesių. M. Valančius 1853 m. birželio 16 d. laiške A. Zawadzkiui teigė, kad knygynas įkurtas, bet jame nėra leidinių [12, 189], tad faktiškai jis tada dar neveikė. Vėlesniame 1853 m. liepos 4 d. laiške Že-

maičių (Varnių) kunigų seminarijos rektorius J. Račkauskis A. Zawadzkiui minėjo, kad knygynas Varniuose pagaliau pradėjo savo veiklą [4]. Pagal J. Zawadzkiego firmos dokumentus, nuolatinis knygų tiekimas iš Vilniaus į Varnius buvo pradėtas nuo 1853 m. rugpjūčio 8 d. [3, 2].

³ J. Zawadzkiego firmos knygynas buvo įsikūręs miestietiškos išvaizdos mediniame name. Jis stovėjęs netoli Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijos rūmų (dabar Žemaičių vyskupystės muziejus), kairėje pusėje, einant nuo tuometinio Varnių turgaus link Žarėnų–Telšių kelio, prie tilto [1]. Pastatas neišlikęs, šiuo metu jo vietoje, palei Simono Daukanto gatvę, – parkelis. XX a. pradžioje buvusio knygyno pastato vaizdas fiksuotas Žemaičių vyskupystės muziejuje esančioje fotografijoje, o meninė jos interpretacija, sukurta grafiko Ramūno Krupausko, paskelbta knygoje *Varniai* (1996) [10].

⁴ Knygynas daugiausia prekiaavo spaudiniais lenkų ir lietuvių kalbomis, be jų, būta šiek tiek spaudinių prancūzų, rusų [14, 41] ir lotynų [5, 8–9] kalbomis. Lietuviškos knygos pasiūla, A. Navickienės skaičiavimais, santykinai didėjo nuo 25 proc. (1853) iki 77 proc. (1863) visos metinės prekių apyvartos [13, 252]. Knygynas įgavo specializuoto lietuviško knygyno bruožų, kaip vienintelė stacionari knygų prekybos įstaiga, dideliais kiekiais sėkmingai platinusi lietuvišką spaudą.

⁵ J. Zawadzkiego firma populiarias religines knygas tiesiai iš firmos spaustuovės dažnai atiduod-

sais⁶, žemėlapiams, religiniams paveikslėliams, taip pat su muzikinių *natų žurnalais* įvairiems instrumentams, ypač fortepijonui, tiek rimtesnių, tiek ir lengvesnių kūrinių – šokių, ištraukų iš operų, *popuri*⁷ ir kt.⁸

davo įrišti Vilniaus knygrišiams, kurių dalis, atrodo, buvo nuolatiniai firmos darbininkai. Firmai lietuviškas knygas rišo gausus knygrišių būrys: Inkelis Boweris, Ferdinandas ir Justinas Bejnarowicziai, Budrickis, Caplinska, Jachimowiczius, Hlebowski (arba Chlebowski), Ignatowiczius, Kowalewski, Eissigas (arba Ejsikas) Lewinnas, Meyerkowa, Narkiewiczus, Radgowska, Pruchniewiczus, Icka Sakowiczius, Szlomas Rafelke, Symeonas Ulczyckis, Ascheris ir Assaras Wołkai, Josekas Zameickas ir kt. [2]. Pagal 1858 metų duomenis, neminint geresnio ir prastesnio popieriaus, Varnių knygyne leidiniai buvo pardavinėjami penkių įrišių: 1) minkštos odos, 2) minkštos odos su paausintais knygos bloko kraštais ir futliaru, 3) safjano (išdirbtos odos rūšis) su futliaru, 4) su užsegimais ir futliaru, 5) vien su futliaru. Pavyzdžiui, 1858 metais J. K. Račkauskio *Auksa altorius* (1858) pirmo įrišo kainavo 35 kap., antro – 50 kapeikas, trečio – 1,20 rub., ketvirto – 2 rub., penkto – 65 kap. [9, 1]. 1863 metų duomenimis, knygas buvo atsaisyta aptaisyti pirmo ir ketvirto tipų įrišais, o vietoj jų pasiūlytas pusiau odos įrišas su odos nugarėle ir odos kampučiais [16].

⁶ Knygyne iš žemėlapių ir atlasų buvo platinamas Alberto Shcuto *Atlas der alten Welt* [5, 8–9], Juozapo Juzumo *Mappa dyecezyi Żmudzkiej czyli Telszewskiej, granicami Kowieńskiej i Kurlandzkiej guberniej objętej* (1855) [5, 13] ir kt.

⁷ Popuri (pranc. *pot-pourri* – mišrainė) – pramoginio pobūdžio muzikinė pjesė, sudaryta iš liaudies arba kompozitorių kūrybos melodijų.

⁸ Knygynas, kaip įprasta, dar prekiaavo devocionalijomis, iš kurių, ypač per Blaivybės sąjūdį (1858–1864), išsiskyrė parduodami medalionai [3, 226] ir škaplieriai [5, 1].

Prie knygyno taip pat įrengta ir **skaitykla**, tiek *Varnių* gyventojų, tiek aplinkinių skaitytojų patogumui. Ji laikinai sudaryta iš kelių šimtų veikalų⁹, o vėliau pagal vietos poreikius turėtų didėti. Abonemento sąlygos – prieinamos ir santūrios – atskiruose skaityklos kataloguose bus paskelbtos¹⁰.

Knygų ir natų katalogai dalinami nemokamai¹¹. Kainos – nuosaikios. Muzikinės *natos* parduodamos 20 proc. pigiau, negu nurodyta kataloguose, o perkantiems kny-

⁹ 1853 m. Varnių komercinėje bibliotekoje turėjo būti apie 140 veikalų, nes likusieji 167 veikalai (177 tomai, daugiau kaip 380 rub. vertės) į Varnius buvo išsiųsti tik 1854 m. pradžioje [3, 339–341].

¹⁰ Varnių komercinei bibliotekai buvo išleisti du 1854 [17] ir 1857 [18] metų knygų katalogai. Juose išdėstytos detalesnės komercinės bibliotekos abonemento taisyklės, kurių vertimą į lietuvių kalbą paskelbė A. Navickienė [13, 256–257]. Komercinės bibliotekos 1854 metų kataloge pateikti 308 veiklai lenkų kalba [17], o 1857 m. – 609 [18]. Lietuviška spauda bibliotekoje buvo ignoruota, nors panašioje Šiaulių viešojoje bibliotekoje, veikusioje nuo 1860–1861 m., jų buvo keletas [19], tad atrodo, kad A. Zawadzkius taip sąmoningai siekė plėsti lenkiškos kultūros įtaką Žemaitijoje [12, 189–190].

¹¹ Pirmąjį lietuviškų knygų prekybos katalogą *Knigas žemajtszkas iszduotas kasztu ir spaus-tuwi Jozapa Zawadzka Wilniuje, o kurios gal kiekwienas pirkti Warniusie kniginiczio to paties Jozapa Zawadzka* (1858), pritaikytą Varnių knygynei, J. Zawadzkius firma 210 egzempliorių tiražu išleido [3, 251] ir 1859 m. sausio 29 d. išsiuntė į Varnius nemokamai išplatinti [13, 237]. Varnių knygyne buvo platinamas ir platesnis J. Zawadzkius firmos 1863 metų katalogas lenkų kalba, kuriame buvo firmos lietuviškos produkcijos skyrius [16, 7–8].

gas ar natas didesniais kiekiais bus taikomos dar ir atskiros sąlygos¹².

Asmenys, užsisakantys paštu, privalėtų [knygynui] adresuoti į *Varnius* per *Telšius*¹³; [asmenims] teikiant vienkartinį prašymą dėl knygų ar natų už 8 ar 10 sidabro rublių, jokių išlaidų padengti nereikės.

Žemiau pasirašęs Knygynas laiduoja tai, jog šviesioji Žemaičių vyskupystės dvasi-

ninkija¹⁴ ir skaitančioji visuomenė iš anų kraštų [Kauno gubernijos], atsižvelgdamos į nesuterštą mūsų firmos, kuri jau pusę amžiaus egzistuoja šioje šalyje¹⁵, reputaciją, sąžiningumą ir visu savo elgesiu santykiuose su skaitančiąja visuomene sugebėjo užsitarnauti palankią jos simpatiją, norės taip pat palankumu ir pasitikėjimu pagerbti ir paremti įvardytą įmonę Varniuose.

Józefo Zawadzkiego
firmos Knygynas.

Vilnius, 1853 m. liepą

Leista spausdinti. Vilnius, 1853 metais liepos 24 [d.]. *Cenzorius* Pavelas Kukolnikas.

Vertė Kšištof Tolkačevski
Vertimą redagavo Albinas Masaitis
Komentarus parašė Tomas Petreikis

¹² Pagal J. Zawadzkiego firmos knygyną didmeninės prekybos strategiją už kas dešimtą Varnių knygyne įsigytą leidinį buvo duodamas papildomai dar vienas toks pat spaudinys [5; 13, 267].

¹³ Varniuose pašto įstaiga neveikė, todėl aptar naudavo Telšių pašto kontora, per kurią klientai su užsakymais kreipdavosi į Varnių knygyną. Vysk. M. Valančiaus pastangomis miestų susisiekimas buvo pagerintas nutiesiant Varnių–Telšių pašto kelią [8]. Varnių knygyno teikiamomis pašto paslaugomis paprastai naudojosi tolimesnių apylinkių gyventojai. Tarp jų buvo Simonas Daukantas (Jaunsvirlaukis, dabar Latvija) [5, 26], dvarininkas Juozas Paulavičius (Pavirvytis, prie Telšių) [5, 76], kun. Klemensas Sidabravičius (Seda) [5, 85–86] ir kt.

¹⁴ Su Žemaičių vysk. M. Valančiaus protekcija Varniuose įkurtą J. Zawadzkiego firmos knygyną dvasininkija rėmė pasitelkdama Žemaičių (Varnių) kunigų seminarijos klierikus, pati iš jo užsakinėdama ir platindama leidinius provincijoje [5; 13, 343–345].

¹⁵ J. Zawadzki, kilęs bene nuo Poznanės, buvo atvykęlis iš Lenkijos, spaudos patirties įgijęs Vroclave, Poznanėje ir Leipcige. Jis Vilniuje apsigyveno 1803 m. ir įsidarbino J. F. Bietscho knygyne. Vėliau 1805 m. J. Zawadzki iš Vilniaus universiteto išsimokėtinai įsigijo spaustuvę ir tapo šio universiteto spaustuvinininku, o nuo 1816 m. buvo ir universiteto knyginininku. Savo vardu J. Zawadzki sujungė knygų leidybą, gamybą ir platinimą, todėl po jo mirties 1838 m. sūnūs Józefas, Adamas ir Feliksas kompleksinę įmonę pavadino Józefo Zawadzkiego firmos vardu [11].

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. BRENSZTEINAS, Michalas. *J. Zawadzkiego spaustuvės ir knygyno medžiaga*. LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 72, lap. 1.

2. *J. Zawadzkiego firmos tarnautojų ir darbininkų sąrašai*. Vilnius. 1858–1871. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 20. – 230 lap.

3. *J. Zawadzkiego firmos knygu, išsiųstų į Varnius ir Šiluvą, registracijos žurnalas*. Vilnius, 1853–1863. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 106. – 349 lap.

4. RAČKAUSKIS, Jeronimas. *Laiškas Adamui Zawadzkiui*. Varniai. 1853, liepos 4. LMAVB RS, f. 7–825, lap. 28.

5. *Vilniaus ir Varnių Zawadzkių knygynų pirkėjų knygų užsakymų registracijos knyga*. Vilnius, 1874. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 109. – 96 lap.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

6. ABRAMAVIČIUS, Vladas. L. Ivinskis ir Zawadzkiego leidykla. *Pergalė*, 1945, nr. 5, p. 66–83.

7. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*: jo 150 metų gimimo, 100 metų įsivyskupavimo ir 75 metų mirties sukakties proga. Brooklyn, 1952. 99 p.

8. DEMBSKIS, Vladislovas. *Ar vyskupas Valančius (Volončauskas) nebuvo viliugu lietuvystės?* Papiešė kn. V. Dembskis. Chicago, Ill., 1901, p. 5, 13.

9. *Knigas žemajstizkas iszduotas kasztu ir spaustuwi Jozapa Zawadzkiego Wilniuje, o kurios gal kiekvienas pirkti Warniusie kniginiczio to paties Jozapa Zawadzkiego*: [katalogas]. [Vilnius: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1858]. [2] p.

10. KRUPAUSKAS, Ramūnas. A. Zavadzkiego knygynas Varniuose. Iš *Varniai*. Vilnius, 1996, įklija (8 pav.).

11. MERKYS, Vytautas. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795–1915 m. Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius, 1972, p. 232–233.

12. MERKYS, Vytautas. *Motiejus Valančius*: tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo. Vilnius, 1999. 817 p.

13. NAVICKIENĖ, Aušra. *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje*: monografija. Vilnius, 2010, p. 86–93.

14. NAVICKIENĖ, Aušra. Juozapo Zawadzkiego firmos lietuviškų leidinių platinimas 1805–1864 m. *Knygotyra*, 1993, t. 20 (27), p. 40–41.

15. PETKEVIČIŪTĖ, Danutė. J. Zawadzkiego knygynas ir skaitykla Varniuose 1853–1856 m. *Knygotyra*, 1984, t. 12 (19), sąs. 1, p. 44–45.

16. *Spis dzieł dla pierwiastkowego kształcenia przeznaczonych, znajdujących się w Księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Wilnie*. [Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1863]. 8 p.

17. *Uwiedomienie o dziełach polskich znajdujących się w czytelni przy księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Worniach pod Telszami*. Wilno: w drukarni Józefa Zawadzkiego, 1854. 24 p.

18. *Uwiedomienie o dziełach polskich znajdujących się w czytelni przy księgarni pod firmą Józefa Zawadzkiego w Worniach pod Telszami*. Wilno: w drukarni Józefa Zawadzkiego, 1857. 48 p.

19. VLADIMIROVAS, Levas. Visuomeninių bibliotekų vystymasis Lietuvoje 1861–1917 m. Iš *Mokslinės bibliotekos metraštis*: 1958–1959. Vilnius, 1961, p. 71–72.

Įteikta 2011 m. kovo mėn.